

Adrian Jusupović

Służba Bezpieczeństwa na cywilnych uczelniach. Przyczynek do pozaresortowego szkolenia funkcjonariuszy MSW*

Szkolnictwo resortu spraw wewnętrznych tworzyło złożony i wewnętrznie spójny system. Jego elementami były: 1) szkolnictwo resortowe; 2) doskonalenie zawodowe realizowane w toku pracy; 3) uzupełnianie wykształcenia ogólnego w szkołach i uczelniach pozaresortowych¹. O ile szkolnictwo resortowe jest dość dobrze opisane w literaturze sprzed 1990 r.², to ciągle brakuje prac powstałych po zmianach

* Tekst powstał w 2014 r.

¹ AIPN, 1593/82, Informacja o polityce kadrowej i kształceniu kadr w resorcie spraw wewnętrznych. Materiał dla Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości Sejmu PRL, Warszawa 1984, b.p.

² AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa i geneza jej systemu szkolenia kadr – jako element tradycji Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie*, Legionowo 1988 (praca dyplomowa WSO); W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych w latach 1944–1979* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły oficerskie*, red. J. Góralewska, C. Jene, Warszawa 1983; W. Domagalski, *Rodowód oraz tradycje Wyższej Szkoły Oficerskiej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); *idem*, *Geneza, zadania, struktura Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego w Legionowie (1972–1987)*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); J. Ślęczka, *Powstanie i działalność Szkoły Oficerskiej Służby Bezpieczeństwa (1944–1954)* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły oficerskie...*; AIPN, 1585/1495, *idem*, *Wyższa Szkoła Oficerska im. F. Dzierżyńskiego. Zarys historii 1944–1987*, Legionowo 1988; F. Kubica, *Kształtowanie się dydaktyki pracy operacyjnej w Centralnej Szkole MBP w Łodzi i Centrum Wyszkolenia MBP (MSW) w Legionowie w latach 1945–1972*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); M. Pankowski, *Studencki Ruch Naukowy w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); W. Brzęk, *Kierunki rozwoju Ruchu Naukowego w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); M. Słowak, *Działalność uczelnianej organizacji ZSMP w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); A. Bakalarska-Burchardt, A. Korus, *Organizacje społeczne w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego, ich funkcje i działalność*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły

ustrojowych³. W literaturze nie podejmowano też dotąd problemu szkolnictwa pozaresortowego. Należy pamiętać, że system kształcenia MSW był wzorowany w znacznej mierze na programie szkół ogólnokształcących oraz uniwersytetów. Więcej jednak było w nim treści ideologicznych, a poza tym zawierał elementy prawa karnego, kryminologii, dyscypliny wojskowej, przysposobienia wojskowego, śledztwa oraz tematykę „A” (zagadnienia operacyjne) i „C” (procedury śledcze)⁴.

Od początku lat siedemdziesiątych XX w. osoby z wyższym wykształceniem cywilnym mogły uzyskać stopień oficerski po odbyciu studiów w Podyplomowym Studium ASW⁵. Miało to duże znaczenie dla rozwoju kadrowego służb MSW, ponieważ np. pod koniec lat osiemdziesiątych roczne zapotrzebowanie w resorcie na ofi-

Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); S. Buczyński, *Organizacja i działalność szkół chorążych MO* [w:] *Zarys historii szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych*, cz. 1: *Szkoły podoficerskie*, red. C. Jene, Warszawa 1985, s. 161–206; F. Bielak, *Rozwój i działalność naukowa kadry WSO*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy SB*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1984, nr 3–4 (29); *idem*, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa. Zarys rozwoju*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1979, nr 4 (18); E. Sobków, H. Rosiak-Cegiel-ska, *Praktyki zawodowe i badania naukowe jako element procesu kształcenia w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW kadr oficerskich SB*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 4 (40); B. Czechowski, *Wzorzec osobowy oficera SB w pracy dydaktyczno-wychowawczej Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. F. Dzierżyńskiego*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37); H. Piotrowski, *Charakterystyka studentów przyjętych na I rok studiów ze względu na czynniki biograficzno-środowiskowe i intelektualne (sprawozdanie z badań)*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37).

³ W. Frazik, *Prace dyplomowe funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w zasobie archiwalnym oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2/4; G. Wołek, *Prace dyplomowe absolwentów Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie. Przyczynek do bibliografii* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010. Referaty*, red. N. Jarska, T. Kozłowski, Warszawa 2011; A. Jusupović, A. Ostapa, J. Wygoda, *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej. Propozycja wykładni* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 77–80; S. Hermański, A. Jusupović, T. Wróblewski, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa 1956–1990* [w:] *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa...*; A. Jusupović, *Ośrodki kształcenia chorążych w MSW. Na przykładzie szkoły chorążych pionu obserwacji*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2012, nr 1/10.

⁴ Odnośnie do dyscyplin zob. F. Kubica, *Kształtowanie się dydaktyki pracy operacyjnej w Centralnej Szkole MBP w Łodzi i Centrum Wyszokolenia MBP (MSW) w Legionowie w latach 1945–1972*, „Problemy Teorii i Praktyki Operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kwartalnik Wyższej Szkoły Oficerskiej im. Feliksa Dzierżyńskiego” 1987, nr 1 (37), s. 70–81.

⁵ Por. AIPN, 0045/52, Koncepcja organizacji szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych. Załącznik do zarządzenia nr 092/71 ministra spraw wewnętrznych z 24 VI 1971 r. w sprawie modernizacji szkolenia i doskonalenia zawodowego, k. 18. Mimo że zarządzenie zostało wydane rok przed powołaniem wyższych szkół resortowych, zawierało już założenia odnośnie do prowadzenia przez nie studiów podyplomowych.

cerów przekraczało 1500 etatów. Tymczasem wszystkie szkoły resortowe (Akademia Spraw Wewnętrznych, Wyższa Szkoła Oficerska w Legionowie i podobna uczelnia w Szczytnie) były w stanie wypromować około 800 oficerów. Sytuacja taka wymuszała kierowanie funkcjonariuszy na studia cywilne w kraju i za granicą, a następnie na studia podyplomowe, żeby w ten sposób uzupełnić braki kadry dowódczej. Celem niniejszego tekstu jest przybliżenie zagadnienia pozyskiwania i kształcenia kadr MSW na cywilnych uczelniach.

Studia cywilne w kraju

Dokształcanie w zakresie szkół ogólnokształcących było „niezbędnym warunkiem wzrostu kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy”⁶. Resort bezpieczeństwa publicznego potrzebował bowiem pracowników z odpowiednim wykształceniem. Dla realizacji tego zadania zarządzeniem nr 30 wiceministra BP⁷ z 9 sierpnia 1948 r. szefowie WUBP zostali zobligowani do wytypowania spośród słuchaczy szkół wyższych i średnich zawodowych⁸ kandydatów do otrzymania stypendiów ministerstwa. Ich listę przesłali do MBP. W centrali resortu dyrektor Biura Personalnego wraz z dyrektorem Departamentu Szkolenia mieli dokonać wyboru, „kierując się: a) ideologiczną, moralną i polityczną postawą kandydata; b) poziomem umysłowym i osiągnięciami w nauce; c) stanem materialnym kandydata”⁹. Założenia te zostały uszczegółowione w zarządzeniu wiceministra nr 15 z 25 lutego 1949 r.¹⁰ (oraz załączniku do niego).

⁶ J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy...*, s. 85.

⁷ AIPN, 01225/58, Zarządzenie nr 30 wiceministra bezpieczeństwa publicznego, 9 VIII 1948 r., k. 127–128.

⁸ Zarządzenie nr 30 ma załącznik, w którym wymienione są szkoły wytypowane dla kandydatów do stypendiów resortowych. Wskazano w nim: 1. Akademię Nauk Politycznych; 2. wydziały prawne i wydziały prawno-ekonomiczne, 3. wydziały humanistyczne uniwersytetów; 4. Wyższe Studium Nauk Społeczno-Gospodarczych w Katowicach; 5. Wyższą Szkołę Nauk Społecznych (TUR) w Krakowie; 6. wydziały lekarskie uniwersytetów, wraz ze Studium Stomatologicznym i Studium Wychowania Fizycznego; 7. wydziały farmaceutyczne uniwersytetów; 8. wydziały stomatologiczne uniwersytetów; 9. Akademię Stomatologiczną w Warszawie; 10. Akademię Lekarską w Gdańsku; 11. Politechnikę; 12. Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie; 13. Szkołę Inżynierską im. Wawelberga i Rotwanda w Warszawie; 14. Szkołę Główną Inżynierską w Poznaniu; 15. Wyższą Szkołę Inżynierską w Szczecinie; 16. wydziały rolnicze i wydziały rolniczo-leśne oraz wydziały rolnicze ze studium spółdzielczym uniwersytetów; 17. Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie; 18. Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Cieszynie; 19. Wyższą Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego w Łodzi; 20. Szkołę Główną Handlową w Warszawie i jej filię w Łodzi; 21. Akademię Handlową w Krakowie; 22. Akademię Handlową w Poznaniu; 23. Wyższą Szkołę Handlu Morskiego w Gdyni; 24. Wyższą Szkołę Handlowo-Administracyjną w Częstochowie; 25. Wyższą Szkołę Handlową we Wrocławiu (*ibidem*, k. 128).

⁹ *Ibidem*, k. 127.

¹⁰ AIPN, 01225/88, Zarządzenie nr 15 wiceministra bezpieczeństwa publicznego, 25 II 1949 r., k. 53. Por. AIPN, 01225/88, Instrukcja w sprawie bezzwrotnych stypendiów dla studentów szkół wyższych, 25 II 1949 r., k. 54–57.

Dopływ funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem do organów bezpieczeństwa publicznego miało zapewnić powołanie instytucji stypendystów MBP. W pierwszym okresie ufundowano 200 stypendiów (dla I i II roku studiów w wysokości 8 tys. zł miesięcznie, dla III roku – 9 tys. zł, dla IV roku – 10 tys. zł, dla V roku – 11 tys. zł). Pierwszeństwo w otrzymaniu stypendiów mieli „bojownicy o niepodległość i demokrację oraz ich dzieci”¹¹. Przyznanie stypendium poprzedzały badania lekarskie. Jeżeli ich wynik był pozytywny, należało podpisać zobowiązanie, że za każdy rok pobierania stypendium odpracuje się rok w organach bezpieczeństwa państwa (beneficjenci po ukończeniu nauki dostawali nakaz pracy w resorcie).

Rekrutacja wysoko wykwalifikowanych kadr poprzez system stypendiów nie rozwiązywała problemu niewystarczającego wykształcenia funkcjonariuszy już służących w resorcie spraw wewnętrznych. Podnoszenie wymagań odnośnie do wykształcenia możemy zauważyć w 1957 r. Zarządzeniem nr 72/57 ministra spraw wewnętrznych z 18 kwietnia 1957 r. w sprawie doksztalcania pracowników resortu spraw wewnętrznych¹² wszyscy funkcjonariusze bez matury zostali zobligowani do podniesienia poziomu wykształcenia. Normatyw ten był ściśle powiązany z założeniem, że do 1962 r. oficerowie powinni posiadać przynajmniej średnie wykształcenie, podoficerowie zaś podstawowe. Próby doprowadzenia do poprawy wykształcenia funkcjonariuszy były podejmowane wcześniej. 27 sierpnia 1945 r. rozkazem nr 48¹³ minister bezpieczeństwa publicznego nakazał np. szefom wojewódzkich urzędów bezpieczeństwa publicznego zorganizować we wszystkich wojewódzkich urzędach, poczynając od 15 września 1945 r., grupy doksztalcające dla objęcia doksztalcaniem wszystkich pracowników, którzy nie posiadali świadectwa dojrzałości¹⁴.

W miarę konsekwentnie zaczęto wymagać od oficerów matury dopiero od 1957 r. W ramach Centrum Wyszkolenia MSW powstał wtedy Wydział Szkolenia Ogólnego, realizujący program liceum ogólnokształcącego. W latach 1957–1962 w CW MSW w Legionowie egzamin dojrzałości złożyło 447 funkcjonariuszy. Ponadto od 1957 do 1963 r. w ramach CW MSW w Legionowie funkcjonowała dwuletnia szkoła oficerska, która w odróżnieniu od tej z lat 1949–1954 przeznaczona była dla funkcjonariuszy SB o długim stażu pracy operacyjnej, zajmujących stanowiska kierownicze szczebla podstawowego i posiadających już stopnie oficerskie. Słuchacze mieli podnosić kwalifikacje polityczno-zawodowe oraz poziom wykształcenia ogólnego¹⁵.

¹¹ AIPN, 01225/88, Instrukcja w sprawie bezzwrotnych stypendiów dla studentów szkół wyższych, 25 II 1949 r., k. 54.

¹² AIPN, 0045/6, Zarządzenie nr 72/57 ministra spraw wewnętrznych w sprawie doksztalcania pracowników (funkcjonariuszy) resortu spraw wewnętrznych, 18 IV 1957 r., k. 137–138.

¹³ AIPN, 1572/48, Rozkaz nr 48 ministra bezpieczeństwa publicznego w sprawie doksztalcania kadr aparatu bezpieczeństwa, 27 VIII 1945 r., k. 75.

¹⁴ Por. J. Ślęczka, *Wkład ośrodka szkoleniowego Służby Bezpieczeństwa w Legionowie w podnoszenie poziomu wykształcenia ogólnego funkcjonariuszy...*, s. 80; *idem*, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa...*, s. 23.

¹⁵ J. Ślęczka, *W 35-lecie powstania szkoły oficerskiej Służby Bezpieczeństwa...*, s. 20. W latach 1957–1963 zorganizowano pięć tego typu szkół, które ukończyło 368 funkcjonariuszy.

Należy pamiętać, że rósł poziom wykształcenia społeczeństwa, a tym samym wzrastały również wymagania w stosunku do funkcjonariuszy MO i SB¹⁶. Skonkretyzowała je ustawa z 31 stycznia 1959 r. o stosunku służbowym funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej¹⁷, która w artykule 12 zaznaczała, że „warunkiem nadania pierwszego stopnia oficerskiego jest posiadanie wykształcenia w zakresie co najmniej średniej szkoły ogólnokształcącej lub innej szkoły uprawniającej do studiów w szkołach wyższych oraz ukończenia szkoły oficerskiej Milicji Obywatelskiej”. Od 1962 r. do CW MSW zaczęto przyjmować wyłącznie kandydatów z wykształceniem średnim¹⁸. W roku szkolnym 1961/1962 zostało zorganizowane natomiast stacjonarne kształcenie funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem¹⁹. W październiku 1962 r. w ministerstwie rozpoczęto pracę nad utworzeniem studium zaocznego dla funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem. Ostatecznie studium takie zostało powołane zarządzeniem nr 0135/63 ministra spraw wewnętrznych z 10 sierpnia 1963 r. w sprawie utworzenia Studium Zaocznego CW MSW dla funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa posiadających wyższe wykształcenie²⁰. Nowa forma szkolenia miała przygotować funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem bez konieczności odrywania ich od pracy, ukończenie studium było zaś równoznaczne z ukończeniem szkoły oficerskiej. Kształcenie miało trwać 18 miesięcy. Okres ten podzielono na trzy semestry, z których każdy obejmował ogółem 21 dni zajęć stacjonarnych. Kursanci dwa dni w ciągu miesiąca mieli poświęcić wyłącznie na samokształcenie. Pierwszy kurs miał liczyć stu funkcjonariuszy.

Kolejny etap w kształceniu kadr oficerskich dla resortu zaczął się w 1969 r. Postanowiono wtedy umożliwić zdobycie wyższego wykształcenia kadrze kierowniczej komend powiatowych – w tym celu powołane zostało zaoczno-stacjonarne Zawodowe Studium Administracyjne. W lutym 1969 r. minister oświaty i szkolnictwa wyższego na wniosek ministra spraw wewnętrznych podjął następujące decyzje: „1) w czterech ośrodkach uniwersyteckich (Warszawa, Kraków, Poznań i Wrocław) będą organizowane od 1969 r. w ramach istniejących zaocznych zawodowych studiów administracyjnych 50-osobowe wydzielone grupy słuchaczy dla pracowników wszystkich jednostek resortu, z wyjątkiem MSW, KG MO i Komendy Stołecznej MO; 2) I i II rok studiów będą realizowane systemem zaocznym, a III rok – systemem stacjonarnym. Mając na uwadze, iż na studia te będzie kierowany aktyw służbowy z jednostek terenowych, który absorbującą pracę zawodową będzie musiał łączyć z uczeniem się i dojazda-

¹⁶ Por. W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*, s. 23.

¹⁷ DzU 1959, nr 12, poz. 69.

¹⁸ *Ibidem*, s. 85–86, 89.

¹⁹ *Ibidem*, s. 21. Okres kształcenia w tej szkole podzielono na dwa semestry: pierwszy – zaoczny, drugi zaś stacjonarny.

²⁰ AIPN, 01225/432, Zarządzenie nr 0135/63 ministra spraw wewnętrznych w sprawie utworzenia Studium Zaocznego CW MSW dla funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa posiadających wyższe wykształcenie, 10 VIII 1963 r., b.p.

mi na uczelnię, postanowiono przyjąć nieco wolniejsze tempo realizacji programu I i II roku, a intensyfikując nauczanie na III roku stacjonarnym, umożliwić studiującym opanowanie całego przewidzianego programem materiału; 3) Program studiów dla tych grup zostanie nieznacznie zmodyfikowany przez włączenie zagadnień szczególnie przydatnych funkcjonariuszowi resortu spraw wewnętrznych, realizowanych w III roku nauczania²¹.

Modyfikując program nauczania grup MSW, postanowiono zrezygnować z egzaminu ze statystyki oraz ograniczyć niektóre przedmioty mało przydatne w pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa. Kolejną zmianą było poszerzenie zakresu nauczania prawa karnego materialnego. Na III roku, na mocy zarządzenia nr 118/71 ministra spraw wewnętrznych z 10 sierpnia 1971 r. (w sprawie zasad udzielania urlopu szkolnego funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej będącym słuchaczami trzeciego roku zaoczno-stacjonarnego Zawodowego Studium Administracyjnego²²), funkcjonariusze uczęszczający do ZSA dostawali urlop szkolny²³. Ten etap nauki poszerzono o przedmioty przydatne w pracy, jak np. wykłady monograficzne z zakresu podstawowych zainteresowań pionów SB i MO²⁴. Tematy prac dyplomowych powiązane były z czynnościami wykonywanymi przez słuchaczy i każdorazowo uzgadniane z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych²⁵.

W późniejszym okresie z inicjatywy komendantów wojewódzkich MO utworzono nowe ośrodki kształcenia zaoczno-stacjonarnego ZSA w filii Uniwersytetu Lubelskiego (tak w źródle, chodzi oczywiście o Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) w Rzeszowie (1976) oraz na Uniwersytecie Gdańskim (1977). W sumie w latach 1969–1977 zaoczno-stacjonarne Zawodowe Studium Administracyjne ukończyło 774 funkcjonariuszy (z tego 560 oficerów)²⁶.

²¹ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 18–19.

²² AIPN, 0045/52, cz. 1, Zarządzenia nr 118/71 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad udzielania urlopu szkolnego funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej będącym słuchaczami trzeciego roku zaoczno-stacjonarnego Zawodowego Studium Administracyjnego, 10 VIII 1971 r., k. 222–223.

²³ W czasie urlopu szkolnego funkcjonariuszom przysługiwało prawo do pełnego ostatnio pobieranego uposażenia oraz innych świadczeń pieniężnych. Jeżeli pracownicy MSW nie zamieszkiwali w miastach będących siedzibą szkoły wyższej, w której odbywają studia, otrzymywali bezpłatnie: zakwaterowanie, wyżywienie według normy szkolnej lub równoważnik pieniężny, zwrot kosztów przejazdu raz w miesiącu z miejscowości będącej siedzibą szkoły wyższej do miejsca zamieszkania i z powrotem (*ibidem*, k. 222–223).

²⁴ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 19.

²⁵ AIPN, 1593/34, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do dyrektora Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych płk. Józefa Choętowskiego w sprawie reformy szkolnictwa w resorcie spraw wewnętrznych, 10 IV 1972 r., b.p.

²⁶ AIPN, 1585/195, Informacja o zaoczno-stacjonarnych zawodowych studiach administracyjnych (dla grup MSW), 26 XI 1977 r., k. 20.

Zawodowe Studium Administracyjne było traktowane przez część kadry MSW jako podwalina koncepcji wyższych szkół oficerskich. 6 maja 1971 r. dyrektor Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk Ludwik Knawa pisał do Ministra Spraw Wewnętrznych gen. bryg. Franciszka Szlachcica: „Przyszła Wyższa Szkoła Zawodowa MSW [ma być] w pewnym sensie wyodrębnionym dla pracowników MSW Studium Administracyjnym”²⁷. Ten zamysł o „przyzakładowych ośrodkach szkolenia” przewijał się we wstępnych koncepcjach reformy szkolnictwa resortowego, jak choćby w piśmie naczelnika Wydziału IV Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Bolesława Piwowara do naczelnika Samodzielnego Wydziału Organizacyjnego MSW płk. Stefana Tymczenki. Podkreślono w nim, że należy „preferować wiązanie treści szkolenia i doskonalenia zawodowego z bieżącą pracą (praktycznym działaniem), zgodnie z ogólnym modelem: od praktyki do uogólnień i od uogólnień do praktyki, oraz podporządkować temu modelowi formy organizacyjne i metody nauczania”²⁸.

W 1972 r. nastąpił przełom w resorcie. Powołano trzy szkoły²⁹: Akademię Spraw Wewnętrznych, Wyższą Szkołę Oficerską MSW w Legionowie oraz Wyższą Szkołę Oficerską w Szczytnie³⁰. Podstawą ich utworzenia był art. 2 ust. 1 oraz art. 5 ust. 8 ustawy z 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym³¹, jednak bezpośrednio podlegały, jako samodzielne jednostki organizacyjne MSW, ministrowi spraw wewnętrznych.

Wyższe szkolnictwo resortowe, jak wspomniałem na wstępie, nie zaspokoiło zapotrzebowania resortu na oficerów. Zgodnie z założeniami budżetowymi na 1984 r. w ASW studia stacjonarne miały np. ukończyć 64 osoby, w Wyższej Szkole Oficerskiej w Szczytnie – 382 i w Wyższej Szkole Oficerskiej w Legionowie – 294. W 1983 r. w obydwu resortowych szkołach wyższych w Szczytnie i Legionowie wprowadzono studia zaoczne pierwszego stopnia³².

Poważnym utrudnieniem w realizacji coraz większych zadań szkoleniowych była m.in. „zbyt szczupła baza dydaktyczno-internatowa w szkołach resortu spraw wewnętrznych, brak własnych obiektów sportowych dla realizacji programowych zajęć

²⁷ AIPN, 1593/44, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Ludwika Knawa do ministra spraw wewnętrznych gen. bryg. Franciszka Szlachcica, 6 V 1971 r., b.p.

²⁸ AIPN, 1593/44, Pismo naczelnika Wydziału IV Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Bolesława Piwowara do naczelnika Samodzielnego Wydziału Organizacyjnego MSW płk. Stefana Tymczenki, 20 VII 1971 r., b.p.

²⁹ Do ich utworzenia zostało zobligowane kierownictwo MSW w uchwale Biura Politycznego KC PZPR z 1972 r. Szczegóły zob. W. Wierzbicki, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*

³⁰ Historie powołania tych szkół zob. A. Jusupović, A. Ostapa, J. Wygoda, *Pojęcie „Służba Bezpieczeństwa” w rozumieniu ustawy lustracyjnej...*, s. 77–80; S. Hermański, A. Jusupović, T. Wróblewski, *Cywilne organy bezpieczeństwa państwa...*, s. 111–113, 137–139.

³¹ DzU 1969, nr 4, poz. 31; DzU 1972, nr 16, poz. 114.

³² AIPN, 1593/426, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Jerzego Rynkowskiego do dyrektora Departamentów Finansów MSW płk. Adama Duszy, 30 VIII 1983 r., k. 46–47.

wychowania fizycznego oraz niedostateczna ilość środków finansowych na doskonalenie zawodowe i działalność wydawniczą³³. W 1974 r. wprowadzono zatem zorganizowane formy uzupełniania wykształcenia i kwalifikacji poza resortem. W 1984 r. do szkół średnich w systemie zaocznym i wieczorowym uczęszczało np. około 4 tys. funkcjonariuszy, a na cywilne studia wyższe kierowano około 400–500 osób.

Ponieważ Akademia Spraw Wewnętrznych uzyskała prawo doktoryzowania dopiero w 1984 r., funkcjonariusze byli kierowani na studia doktoranckie i habilitacyjne poza resortem³⁴. W roku 1987 studia wyższe poza resortem ukończyło 398 funkcjonariuszy, którzy obronili prace magisterskie lub dyplomowe. W tym samym roku skierowano na studia 634 osoby. Liczba przyjętych z podaniem kierunku studiów przedstawia się następująco:

- prawo i administracja – 194 osoby;
- nauki polityczne – 27 osób;
- resocjalizacja i profilaktyka społeczna – 30 osób;
- kierunki ekonomiczne – 19 osób;
- politechniki – 15 osób;
- wyższe szkoły rolnicze – 6 osób;
- wyższe szkoły pedagogiczne – 51 osób;
- wychowanie fizyczne – 4 osoby;
- Akademia Nauk Społecznych – 13 osób;
- Wojskowa Akademia Techniczna – 25 osób;
- studia medyczne w kraju i za granicą – 52 osoby;
- studia podyplomowe (Akademia Nauk Społecznych, studia kryminalistyczne Uniwersytetu Wrocławskiego, Politechnika Warszawska – Wydział Pedagogiki) – 82 funkcjonariuszy;
- studia doktoranckie kontynuowało (głównie na kierunkach kryminalistycznych i kryminologiczno-prawnych) 98 osób;
- aplikację arbitrażową, głównie w Okręgowej Komisji Arbitrażowej, podjęło 12 osób.

Jak wynika ze sprawozdania z 1985 r., na uczelniach poza resortem studiowało 2014 funkcjonariuszy MO i SB: w Wojskowej Akademii Technicznej – 130 osób, w Akademii Wychowania Fizycznego – 75 osób, w Akademii Medycznej – 17 osób, w innych uczelniach podległych Ministerstwu Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki – 1750 osób³⁵.

³³ *Ibidem*, Informacja dotycząca założeń budżetowych na lata 1986–1990 w zakresie szkolnictwa resortowego, działalności wydawniczej, wychowania fizycznego i sportu oraz doskonalenia zawodowego, 11 VIII 1984 r., k. 74.

³⁴ AIPN, 1593/82, Informacja o polityce kadrowej i kształceniu kadr w resorcie spraw wewnętrznych. Materiał dla Komisji Spraw Wewnętrznych i Wymiaru Sprawiedliwości Sejmu PRL, 1984 r., b.p.

³⁵ AIPN, 1593/426, Informacja dotycząca realizacji zadań w zakresie szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych w 1984 r., 16 IV 1985 r., k. 105.

W 1987 r. na wszystkich latach i kierunkach było 1463 studiujących. Największym zainteresowaniem cieszyły się następujące kierunki: prawo i administracja, resocjalizacja i profilaktyka społeczna, nauki polityczne, a także studia w wyższych szkołach pedagogicznych. Funkcjonariusze kształcili się we wszystkich ośrodkach akademickich w kraju, najczęściej jednak w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu i Gdańsku³⁶.

Rozbudowa zaplecza szkoleniowego w latach osiemdziesiątych stwarzała nadzieję na poradzenie sobie z brakami kadrowymi. W 1990 r. w Akademii Spraw Wewnętrznych MSW na wszystkich wydziałach i latach miało uczyć się:

- na wydziale polityczno-prawnym (wcześniej ASW w Warszawie) – 1200 osób;
- na wydziale bezpieczeństwa państwa (wcześniej Wyższa Szkoła Oficerska MSW w Legionowie) – 1800 osób;
- na wydziale porządku publicznego (wcześniej Wyższa Szkoła Oficerska MSW w Szczytnie) – 1900 osób.

Wzrost liczby studiujących w przykładowym wyższym szkolnictwie MSW spowodował obniżenie limitów funkcjonariuszy studiujących na uczelniach cywilnych w kraju i za granicą. W roku akademickim 1989/1990 miało podjąć studia 80 osób, w Wojskowej Akademii Technicznej – około 30 osób, w Akademii Nauk Społecznych – 25 osób, studia doktoranckie zaś miało rozpocząć 110 osób³⁷.

Studia cywilne i resortowe za granicą

Współpraca między MSW PRL a MSW i KGB ZSRR od początku rozwijała się pomyślnie – w końcu przecież to na wzór rozwiązań wschodniego sąsiada powstawał w Polsce powojenny aparat represji. Również resortowe przykładowe szkolnictwo wyższe czerpało inspirację z Moskwy. Jak wynika z pisma dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do wiceministra Spraw Wewnętrznych gen. bryg. Tadeusza Pietrzaka z 17 stycznia 1972 r., w drugiej połowie lutego 1972 r. pracownicy Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego (płk Benedykt Cader, płk Michał Rajtarczuk, mjr Tadeusz Zbański i kpt Jerzy Gradus³⁸) udali się do ZSRR, aby zapoznać się z funkcjonowaniem Wyższej Szkoły MSW i KGB w ZSRR. Miała ona być wzorcami tworzenia wyższego szkolnictwa resortowego

³⁶ *Ibidem*, Informacja dotycząca liczby funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych studiujących w uczelniach poza resortem oraz typów tych uczelni i liczby absolwentów w 1987 r., 30 III 1988 r., k. 193–194.

³⁷ *Ibidem*, Pismo zastępcy dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Władysława Rutki do dyrektora Departamentu Finansów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych płk. Adama Duszy, 18 VIII 1989 r., k. 273–274.

³⁸ Osoby te były odpowiedzialne za utworzenie wyższych szkół oficerskich.

w PRL³⁹. Radziecy towarzysze już od 1944 r. uczestniczyli w szkoleniu polskich kadr (dwa kursy zostały zorganizowane w Kujbyszewie na terytorium ZSRR)⁴⁰. Tworzyli także kadry szkół MBP oraz szkolili je jako tzw. doradcy przed 1956 r.

12 stycznia 1957 r. podpisano porozumienie o współpracy między organami bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴¹ (zastąpione porozumieniem z 27 listopada 1971 r.⁴²), zaś 17 października 1970 r. – porozumienie o współpracy pomiędzy Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴³. Artykuł 10 drugiego porozumienia głosił: „Przeszkolenia i staże, dla pracowników organów spraw wewnętrznych jednej strony, w szkołach i innych instytucjach drugiej strony, będą urzeczywistniane na podstawie specjalnego porozumienia stron i zgodnie z porozumieniami międzynarodowymi”⁴⁴. Takie porozumienie o współpracy pomiędzy MSW PRL i MSW ZSRR zostało zawarte 13 kwietnia 1972 r. Artykuł 5 określał warunki delegowania: „Wydatki związane z przyjmowaniem i delegowaniem funkcjonariuszy, a także specjalistów i pracowników naukowych obu ministerstw, delegowanych zgodnie z postanowieniami niniejszego protokołu, na zasadach wzajemności pokrywa ministerstwo przyjmujące. Wszystkie inne wyjazdy urzeczywistnione na prośbę jednej ze stron, a przekraczające ustalony limit wzajemnej wymiany (w tej liczbie koszty związane z pobytem na przeszkoleniu i stażach), pokrywa ministerstwo zainteresowane”.

Zgodnie z zarządzeniem nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych z 6 marca 1975 r. w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁴⁵

³⁹ AIPN 1593/3, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Benedykta Cadera do wiceministra spraw wewnętrznych gen. bryg Tadeusza Pietrzaka, 17 I 1972 r., b.p. Mieli się skupić na następujących zagadnieniach: organizacji Wyższej Szkoły MSW i KGB ZSRR; organizacji procesu nauczania i wychowania w tych szkołach; metodologii opracowywania programów kształcenia oraz zakresu ich treści; relacji samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki do liczby słuchaczy; zasadach doboru i rekrutacji kandydatów do szkół; organizacji bazy dydaktycznej, a w szczególności stosowaniem nowoczesnych metod i technicznych środków nauczania; badaniu wyników nauczania w szkole; metodach i formach badania efektów pracy absolwentów; formach powiązania nauki z praktyką jednostek terenowych poszczególnych służb; podręcznikach i literaturze wykorzystywanej w procesie nauczania.

⁴⁰ *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu*, red. Z. Nawrocki, Warszawa 2013, s. 121.

⁴¹ AIPN, 0656/1, O współpracy między organami bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 12 I 1957 r., k. 2–6.

⁴² *Ibidem*, k. 30–35.

⁴³ *Ibidem*, k. 18–23. Por. *Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990...*, s. 34–40.

⁴⁴ *Ibidem*, k. 21.

⁴⁵ AIPN Sz, 0012/368, t. 3, Zarządzenie nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 6 III 1975 r., k. 6–12.

na studia doktoranckie i habilitacyjne miała trafiać kadra naukowo-dydaktyczna i naukowo-badawcza, zatrudniona w ogniwach organizacyjnych pionu szkolenia (których pracownicy ze względu na charakter wykonywanych zadań służbowych powinni posiadać stopnie naukowe, czyli przede wszystkim wykładowcy), osoby zajmujące wyższe stanowiska kierownicze lub posiadające duże doświadczenie w służbie. Na przeszkolenie specjalne kierowani byli funkcjonariusze od zastępcy naczelnika wydziału wzwyż, przewidziani do objęcia wyższych stanowisk. Poza tym osoby kierowane na studia w resortowych szkołach powinny legitymować się wykształceniem wyższym, co najmniej pięcioletnim stażem pracy w resorcie i posiadać nie więcej niż 40 lat (kierowane na studia doktoranckie – nie więcej niż 35 lat). Osoby skierowane na takie studia zdejmowane były z etatu jednostki macierzystej i przyjmowane jako słuchacze⁴⁶ na etat Akademii Spraw Wewnętrznych. Opiekę nad funkcjonariuszami przebywającymi na studiach sprawował kierownik grupy operacyjnej MSW PRL przy KGB ZSRR (czyli grupy operacyjnej „Wisła”)⁴⁷. Do jego obowiązków należało:

- „– udzielanie niezbędnej pomocy w związku z przyjazdem, pobytem i wyjazdem funkcjonariuszy;
- czuwanie nad właściwą postawą funkcjonariuszy;
- rozliczanie funduszy przydzielonych kierownikom poszczególnych grup;
- składanie informacji dyrektorowi Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW o problemach związanych z procesem nauczania funkcjonariuszy”⁴⁸.

Od 1972 r. do 31 marca 1982 r. na dziesięciomiesięcznych kursach⁴⁹ specjalnych w Wyższej Szkole KGB przeszkolono 145 funkcjonariuszy SB spośród średniego

⁴⁶ Zarządzenie nr 97/89 komendanta Wydziału Bezpieczeństwa Państwa Akademii Spraw Wewnętrznych z 6 XII 1989 r. jest jedynym znanym mi zarządzeniem określającym znaczenie terminów „student”, „słuchacz” i „podchorąży” w rozumieniu resortu spraw wewnętrznych:

- podchorąży – funkcjonariusz odbywający trzyletnie studia stacjonarne i zaoczne w Wydziale Bezpieczeństwa Państwa Akademii Spraw Wewnętrznych,
- słuchacz – uczestnik oficerskiego studium podyplomowego lub innych kursów,
- student – pojęcie to obejmuje zarówno podchorążych, jak i słuchaczy”.

⁴⁷ Grupę operacyjną kontrwywiadu Służby Bezpieczeństwa o kryptonimie „Wisła” utworzono na mocy zarządzenia nr 033/61 ministra spraw wewnętrznych z 28 II 1961 r. Była to samodzielna jednostka operacyjna i organizacyjna Departamentu II MSW. Nadano jej uprawnienia do samodzielnego prowadzenia pracy operacyjnej oraz zobowiązano do ścisłego współdziałania z radzieckimi organami kontrwywiadu KGB. Zadania grupy operacyjnej „Wisła” zostały rozszerzone po podpisaniu porozumienia o współpracy pomiędzy organami ZSRR i PRL z 27 XI 1971 r. (*Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990...*, s. 52–74).

⁴⁸ AIPN Sz, 0012/368, t. 3, Zarządzenie nr 018/75 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad rekrutacji i warunków kształcenia funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych w wyższych szkołach Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, 6 III 1975 r. k. 11.

⁴⁹ Od 1983 r. skrócono czas szkolenia do pięciu miesięcy. Program tych kursów wyglądał następująco: 1. Naukowy komunizm. 2. Organizacja pracy operacyjnej i agenturalnej. 3. Kontrwywiadowcze zabezpieczenie kraju. 4. Kontrwywiad w czasie wojny. 5. Kryminalistyka w służbie organów bezpieczeństwa. 6. Dywersja ideologiczna, nielegalne organizacje, walka z klerem. 7. Destrukcyjna działalność wywiadu przeciwnika przeciwko ZSRR i innym krajom socjalistycznym. 8. Historia organów KGB ZSRR. 9. Operacyjne elementy prawa międzynarodowego. 10. Przygotowanie wojskowe. 11. Psychologia operacyjna. 12. Teoria zarzą-

aktywu kierowniczego pionów operacyjnych, wykładowców szkół resortu i oficerów zwiadu WOP (wielu absolwentów tych kursów awansowano na wyższe stanowiska służbowe – do komendantów wojewódzkich MO włącznie). Od 1973 r. do 31 marca 1981 r. na czteroletnie zaoczne studia doktoranckie⁵⁰ w Wyższej Szkole KGB skierowano ośmiu funkcjonariuszy. Byli to głównie wykładowcy przedmiotów operacyjnych w polskich szkołach resortowych (dwóch uzyskało stopień naukowy doktora, dwóch kontynuowało studia, czterech skreślono z listy doktorantów). Od 1975 r.⁵¹ do 31 marca 1981 r. na czteroletnie zaoczne studia habilitacyjne do Wyższej Szkoły KGB wysłano czterech funkcjonariuszy (wykładowców; jeden został wycofany ze względu na zwolnienie ze służby). Z kolei do ASW MSW ZSRR w latach 1972–1978 przyjęto na trzyletnie studia: doktoranckie dwunastu funkcjonariuszy (wykładowców i kandydatów na wykładowców – siedem osób uzyskało tytuł doktora), habilitacyjne – dwóch funkcjonariuszy (jeden obroniony w 1978, drugi czekał na wydanie drukiem pracy)⁵².

Podobnie jak w przypadku kierowania na studia resortowe za granicę wyglądało wysyłanie pracowników MSW na zagraniczne studia cywilne. Szczegóły regulowało zarządzenie nr 74/73 ministra spraw wewnętrznych z 13 lipca 1973 r. w sprawie zasad wypłaty oraz wysokości uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i żołnierzy zawodowych skierowanych do akademii lub innych szkół (kursów) za granicą⁵³, zastąpione potem zarządzeniem nr 86 ministra spraw wewnętrznych z 18 listopada 1983 r. w sprawie uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej oraz żołnierzy zawodowych pełniących służbę w jednostkach wojskowych podległych ministrowi spraw wewnętrznych, skierowanych na studia, przeszkolenie lub praktykę za granicą. Zgodnie z tymi normatywami funkcjonariusz skierowany na studia do ASW jako słuchacz otrzymywał uposażenie w wysokości ostatnio wypłaconej pensji w jednostce, z której został wysłany (aby nie blokować etatu w jednostce kierującej, funkcjonariusz przekazywany był na etat ASW). Uposażenie wypłacane było ze wszystkimi przysługującymi dodatkami w walucie polskiej⁵⁴. Prócz tego otrzymywał uposażenie (stypendium) wypłacane w walucie kraju, w którym odbywał studia.

dzania i kierowania. 13. Operacyjne elementy prawa karnego materialnego. 14. Operacyjne elementy prawa karnego procesowego. 15. Wychowanie fizyczne. 16. Język rosyjski (AIPN 1593/3, Notatka dotycząca kształcenia funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w uczelniach KGB ZSRR, 10 V 1985 r., b.p.).

⁵⁰ Od 1973 r. zaczęto kierować na studia doktoranckie.

⁵¹ Od 1975 r. zaczęto kierować na studia habilitacyjne.

⁵² AIPN 1593/3, Pismo dyrektora Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Jerzego Rynkowskiego do dyrektora Gabinetu Ministra płk. Józefa Chomętowskiego, 20 IV 1982 r., b.p.

⁵³ AIPN, 0045/62, Zarządzenie nr 74/73 ministra spraw wewnętrznych w sprawie zasad wypłaty oraz wysokości uposażenia i innych należności pieniężnych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i żołnierzy zawodowych skierowanych do akademii lub innych szkół (kursów) za granicą, 13 VII 1973 r., k. 185–187.

⁵⁴ Przez pierwsze trzy miesiące, poczynając od pierwszego dnia następnego miesiąca po wyjeździe za granicę – pełne uposażenie w walucie polskiej, od czwartego miesiąca zaś wyso-

Jak czytamy w zarządzeniu nr 52/84 ministra spraw wewnętrznych z 24 sierpnia 1984 r. w sprawie zasad kierowania i warunków kształcenia na cywilnych studiach medycznych w kraju i za granicą żołnierzy odbywających służbę w jednostkach wojskowych MSW oraz funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Służby Bezpieczeństwa, „w czasie studiów słuchaczom przysługuje prawo do bezpłatnego zakwaterowania i wyżywienia na zasadach analogicznych jak studentom Akademii Spraw Wewnętrznych oraz innych świadczeń wynikających z ustawy o służbie funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej” (par. 7 pkt 1).

W 1984 r. w uczelniach resortowych i cywilnych na studiach doktoranckich i habilitacyjnych w ZSRR kształciło się 21 funkcjonariuszy⁵⁵. Poza tym była osobna pula dla funkcjonariuszy chcących uzyskać wykształcenie na cywilnych uczelniach zagranicznych. Liczba miejsc nie była duża, a wskutek inflacji i rosnących kosztów utrzymania resort nie starał się jej zwiększać.

Pięć lat wojny (1939–1945) odcisnęło piętno na wykształceniu Polaków. Odcienie większości społeczeństwa od możliwości kształcenia powodowało nierzadko wtórny analfabetyzm. Poza tym aparat bezpieczeństwa miał być budowany z ludzi o wyraźnym profilu klasowym – przede wszystkim z robotników i chłopów. „Znakomita większość ludzi, którzy przyszli do aparatu BP i MO, nie posiadała żadnego przygotowania zawodowego. Mieli dobre chęci, potrafili władać karabinem i granatem, ale nie umieli pracować operacyjnie⁵⁶”. Funkcjonariusze ci reprezentowali poziom wykształcenia środowiska, z jakiego się wywodzili⁵⁷. Większość z nich nie miała ukończonej

kość uposażenia uzależniona była od sytuacji rodzinnej i zajmowanego stanowiska: samotni (30 proc.), żonaci (podoficerowie do st. sierżanta – 45 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej oraz oficerowie – 40 proc.), posiadający na utrzymaniu jednego członka rodziny (podoficerowie do st. sierżanta – 70 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej – 65 proc., oficerowie – 60 proc.), posiadający na utrzymaniu dwóch członków rodziny (podoficerowie do st. sierżanta – 90 proc., podoficerowie sztabowi i wyżej – 85 proc.; oficerowie – 75 proc.), posiadający na utrzymaniu trzech i więcej członków rodziny (podoficerowie do st. sierżanta oraz podoficerowie sztabowi i wyżej – 100 proc., oficerowie – 90 proc.). Dodatek rodzinny był wypłacany w pełnej wysokości. Dyrektor Departamentu Kadr mógł w wyjątkowo uzasadnionych przypadkach podwyższyć uposażenie, nie więcej jednak niż o 20 proc.

⁵⁵ AIPN, 1593/426, Informacja dotycząca realizacji zadań w zakresie szkolenia i doskonalenia zawodowego w resorcie spraw wewnętrznych w 1984 r., 16 IV 1985 r., k. 105.

⁵⁶ AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 63.

⁵⁷ Por. W. Wierzbiński, *Rozwój szkolnictwa zawodowego resortu spraw wewnętrznych...*, s. 15–16. Jak pisał E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 60 (AIPN 01708/3462): „Zbudowanie aparatu Służby Bezpieczeństwa należało do zadań trudnych i złożonych. Miał to być bowiem aparat o całkowicie nowym charakterze, zespolony z masami pracującymi i służący ich interesom klasowym. Bezpośrednie powiązanie tego aparatu z mechanizmami rządzenia sprawiło, że w odróżnieniu od innych ogniw aparatu państwowego – nie mógł on oprzeć się na kadrach przedwrześniowych aparatu bezpieczeństwa służącego burżuazji do ochrony jej panowania klasowego, do walki z siłami rewolucyjnymi i postępowymi”.

nawet podstawówki, a tylko nieliczni zdali maturę. Jak wspominał były funkcjonariusz Mieczysław Smaga, „różni ludzie przychodzili do pracy. Większość nie miała nawet pełnego podstawowego wykształcenia. Ale to przecież wtedy nie było ważne. Nasza praca nie miała polegać na układaniu referatów. Potrzebny był zdrowy rozsądek i chęć jak najszybszego doprowadzenia do ładu, wytrąconego z rytmu przez wojnę życia”⁵⁸.

Budowanie aparatu represji w „wyzwolonej” Polsce wiązało się zatem nie tylko ze szkoleniem operacyjnym funkcjonariuszy w ośrodkach szkolenia, ale także z propagowaniem i tworzeniem szkolnictwa powszechnego. W latach sześćdziesiątych od oficerów oczekiwano co najmniej matury. Zorganizowanie wyższego szkolnictwa przyzakładowego spowodowało, że przyszli oficerowie musieli się legitymować wyższym wykształceniem. Podniesienie progu wykształcenia, jak również brak odpowiedniego zaplecza dydaktycznego resortowych uczelni sprawiły, że Akademia Spraw Wewnętrznych, jak i wyższe szkoły oficerskie nie były w stanie zaspokoić zapotrzebowania na oficerów, wynoszącego w latach osiemdziesiątych około 1500 osób rocznie (podczas gdy uczelnie resortowe mogły wypromować zaledwie 800). W tej sytuacji starano się pozyskiwać do pracy osoby z wyższym wykształceniem, jak również kierować już zatrudnionych funkcjonariuszy na studia poza resortem. Odbywali oni następnie studia podyplomowe, które umożliwiały promocję na oficera. Brak możliwości nadawania tytułu doktora oraz brak prawa nadawania habilitacji przez ASW do 1984 r. skutkowało tym, że MSW było zmuszone kierować swoich wykładowców na studia do „bratnich” uczelni zagranicznych lub na studia cywilne bądź wojskowe w kraju. Proces ten trwał ze zmienną dynamiką aż do zmian ustrojowych i powstania III RP.

Adam Jusupović

Security Service at the public universities. A contribution to non-departmental training of Ministry of the Internal Affairs officers

Summary

The text is dedicated to the issue of training of officers of the Ministry of Public Security at public universities in Poland and abroad between 1944 and 1990. In the first years ministry has suffered from a serious shortages of educated staff. These gaps tried to be filled with additional training of the current staff and through attracting potential students using scholarships, obligating them at the same time to service for a specified period. Practically until 1960 a maturity exam

⁵⁸ AIPN, 001708/3462, E. Gurbala, *Wojenne źródła Służby Bezpieczeństwa...*, k. 63.

wasn't a requirement in order to be promoted to the officers rank. By the end of 1960, officers has been redirected to do a part time studies at the Vocational Professional Administration Collage, firstly organised at the University in Warsaw, Kraków, Poznań and Wrocław (in 1970 in UMCS branch in Rzeszów and University of Gdańsk). The rise of the level of education of society meant that only those with higher education could get an officers rank. Introduced in 1972 three yearlong departmental schools were meant to provide a stable number of educated officers. However it turned out that they only provided the half of staff needed. In this case a try to get recruit people with higher education was made, as well as sending current officers to the civilian universities. They were also sent to postgraduates courses which allowed them to get an officers promotion. Also a lack of possibility of awarding a PhD title and the lack of the right to confer habilitation caused Ministry of Internal Affairs to send their lecturers to a friendly ministry schools (Ministry of Internal Affairs, KGB) in Moscow or to a civilian or military universities in Poland.

Key words: The resort of public safety, departmental education, studies, universities, maturity exam